

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 5 (7)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

5

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Minojiddinov A.A. Meva-sabzavot tarmog‘i korxonalarini boshqarishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish yo‘llari	8
Mirzayev A.T., Dilnozaxon M. O‘zbekistonda turizm marketingi samaradorligini baholash va uni takomillashtirishning integratsiyalashgan mexanizmi.....	12
Shavkatov A.Sh. O‘zbekistonda kichik biznes rivojlanishining institutsional va makroiqtisodiy asoslari.....	16
Махаммаджанов М.М. Инновационная трансформация банковского сектора Узбекистана: общесистемные тенденции и финансовые результаты.....	20
Sativaldiyeva G.X. IFRS 16 “Ijara” xalqaro standartiga muvofiq ijara hisobidagi o‘zgarishlar.....	24
Ismailov X.M. Aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligini ta‘minlash metodologiyasini takomillashtirish masalalari.....	28
Yusubov I.I. Mintaqada iqtisodiyotni barqarorlashtirishda raqamli xizmatlarning rivojlanishi.....	32
Saidaxmedov N.X. Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoiyatini shakllanishi va rivojlanishining zamonaviy nazariyalari.....	35
Istamqulov D.Q., Danyarova F.B. Milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni takomillashtirish yo‘llari.....	40
Aipova I.I. Resurs samaradorligini baholashning nazariy usullari va ko‘rsatkichlari.....	43
Mirzaraximova A.A. Tijorat banklari tomonidan aloqa sohasini moliyalashtirish samaradorligini oshirish yo‘llari.....	49
Xalmirzaev A.A. Yer va suv resurslaridan samarali foydalanishda hududiy ixtisoslashuvning ahamiyati va iqtisodiy samaradorligi.....	53
Sidikov Z.A. Sirdaryo viloyatida sanoatlashtirish jarayonining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta‘siri.....	59
Usmanova N.Y. Raqamli iqtisodiyotda menejment qarorlarini qabul qilishda innovatsion texnologiyalarning roli.....	63
Ergashev R.X., Rajabaliyeva I.A. Transport-logistika infratuzilmasini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish.....	67
Raximova D.S. Barqaror restoran amaliyotlari: oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish va qayta ishlashning innovatsion yondashuvlari.....	70
Narzullayeva X.A. Investitsiya muhiti jozibadorligini oshirishning xalqaro tajribalari.....	76
Muxitdinov Sh.Z. Kichik agrobiznes subyektlarida mahsulotlar eksportini rivojlantirishga ta‘sir etuvchi omillar.....	84
No‘monov O.O‘. Agrotadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatiga ta‘sir etuvchi makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy omillarni kompleks baholash.....	88
Yeshimbetov U.X. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish.....	92
Raximova K.N. Tadbirkorlik sharoitida yashil biznesni tashkil etish va rivojlantirishining o‘ziga xos xususiyatlari	97
Хошимов П.З., Тўрахожайев Х.Х. Ислоний банкларнинг ишлаш таомойиллари ва ислон молия тизимининг Ўзбекистон иқтисодиётига таатбири.....	100
Sattarov R.A. An integrated methodological framework for evaluating and forecasting interregional economic cooperation: an input-output approach (evidence from Uzbekistan).....	107
Farmanov J.Z. Mintaqada asalarichilik ekotizimining tamoyillari va ekologik-geografik xususiyatlarini takomillashtirish	111
Qurbonov A.B. Janubiy iqtisodiy rayonda qishloq xo‘jaligi orxonlarining tarkibiy o‘zgarishi va agrar kooperatsiyani rivojlantirish yo‘nalishlari.....	114
Тоштемуров Т.Т. Ўзбекистонда кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини кенгайтиришда солик механизмларида фойдаланиш масалалари.....	119
Arziyev M.A. O‘zbekiston iqtisodiyotini transformatsiyalash sharoitida oilaviy tadbirkorlikni rivjlanitirishning ustuvor yo‘nalishlari.....	122
Maxkamova S.Sh. Ekologik innovatsiyalar orqali yerlarni oqilona boshqarishning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	127
Olimova N.X. Yashil moliyalashtirishning rivojlanish tendensiyalari hamda hozirgi amaliyoti: milliy kontekst	137
Zaylobitdinova H.X. Davlat oliy ta‘lim muassasalarining tijorat faoliyatini samarali boshqarish strategiyalari.....	141
Komilov A.I. Evolution of the catering industry in the context of digital technologies.....	145

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

Sotvoldiyev N.N. Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda mehnat bozoriga ta'sir etuvchi omillar.....	149
O'rinov A.A. Sanoat tarmoqlarining investitsion imkoniyatlarini barqarorlik indikatorlari asosida boshqarish mexanizmlari.....	154
Ahmadaliyeva R.A. O'zbekistonda xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashish samaradorligi.....	158
Uzganbayeva D.T., Alimova Sh.F. The role of investment strategies in transforming small business entities into large corporate structures.....	162
Goziyev M.Sh., Abdufattoyeva M. Sun'iy intellekt asosida iqtisodiy qarorlar qabul qilish samaradorligini oshirish.....	167
Qobilov H., Uzganbayeva D.T. O'zbekiston iqtisodiyotida xususiy tadbirkorlikning ro'li: so'nggi yillardagi islohotlar sharoitida iqtisodiy o'sish va bandlikka qo'shayotgan hissi.....	170
Sotiboldiyeva R., Uzganbayeva D.T. O'zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishda moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ahamiyati.....	174
Маматкулов З.Ш. Хизмат кўрсатиш фаолиятининг шакллантириш ва бошқаришда хориж тажрибаларидан самарали фойдаланишнинг инновацион йўналишлари.....	179
Shamsiddinov P., Uzganbayeva D.T. Iqtisodiyotning raqamlashtirishning afzaliklari va uning oqibatlari.....	185
Qosimov A.S. Jizzax viloyati mahallalarining qayta nomlanishi va demografik jarayonlar va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari.....	189
Qodirov A., Tulaganov E.J., Berdimurodov U.S. Inson kapitalini kapitalizatsiya qilish va samaradorligini oshirish.....	192
Saidkarimova M.I., Sobirov O.A. Sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish yo'llari.....	199
Saidova M.J. Sanoat transformatsiyasi sharoitida kichik biznes va tadbirkorlikning o'rni (Andijon viloyati misolida)	203
Юсупов А.С., Пардаев Х.Ф. Динамическое управление международным портфелем акций: механизмы ребалансировки и преимущества глобальной диверсификации в условиях волатильности валютных рынков.....	206
Burxonov J.X., Soliyev I.I. Mehnat bozorini tartibga solishda innovatsion yondashuvlarning xorij tajribasi tahlili.....	213
Xaitbaev J.O. Mintaqa iqtisodiyotini barqarorligini ta'minlashda suv resurslaridan foydalanishning ko'p omilli ekonometrik modellari.....	217
Saidov U.S. Kichik tadbirkorlik subyektlarida ekologik innovatsiyalarni rag'batlantirishning moliyaviy yo'nalishlari.....	221
Nurmaxanmadov N.B. Iqtisodiyotning ekologiyaga ta'sir moyilligining oshib borishi muammosi.....	224
Xudayberdiyev K. Davlat xaridlarida elektron platformalar faoliyatini optimallashtirishda sun'iy intellektga asoslangan moderatsiya mexanizmlarining roli.....	230
Xolxo'jayev E.G'. Davlat xaridini tashkil etishda elektron savdolardan foydalanish samaradorligi hamda imkoniyatlari tahlili.	234
Rustamova F.A. Qishloq joylarda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy samaradorligini baholash va uni oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.....	238
Ikromov A. Iqtisodiy jarayonlarni ekonometrik modellashtirishda integro-differensial tenglamalarning o'rni va ularni tadqiq etish.....	241
Sarimsakov B.R., Usmonov J.Q. Xorijiy mamlakatlarda inson kapitalidan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida samarali foydalanish tajribalari.....	245
Maraimov I.R. O'zbekistonda kambag'allikni kamaytirish va aholi turmush farovonligini oshirish.....	251
Yusupov Sh.B. Xorazm viloyatida sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholash va oshirish yo'llari: 2020–2025 yillar tahlili va 2030 yilga prognoz.....	256
Chintemirova D.Sh. Hududlar kesimida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish tendensiyalari.....	260
Xusanova Z.R. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning samaradorlik ko'rsatkichlari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.....	265
Tajiboyev S.O., Gulimboyev S.I. Moliyaviy siyosatning investitsiya muhitiga ta'siri.....	270
Tajiboyev S.O. G'aznachilikda to'lovlarni amalga oshirish.....	275
Xaydarov M., Baxtiyorov I. Innovatsion iqtisodiyot g'oyalari va ularni oliy ta'lim tizimi orqali qo'llashning nazariy asoslari.....	279
Ким Т.В., «Зарубежный опыт развития циркулярной экономики и её роль в формировании ресурсосберегающей модели экономического развития».....	286

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

Saydullayeva R.U. Analysis of financial efficiency and profitability in the green economy: the role of IAS and IFRS standards.....	292
Galatov A.A., Karimova G.A. O‘zbekistonda Islomiy moliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi nobank tashkilotlar faoliyati va strategik boshqaruv tizimining tahlili.....	296
Tursunov F.U. Oliy ta‘lim sifati monitoringini takomillashtirish mexanizmlarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari... ..	300
Yakhshiboev R.E. Retrieval-augmented generative AI for smart learning content.....	303
Ergashev S.A. Sanoat korxonalarini barqaror rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish: ilmiy-nazariy va amaliy asoslar.....	307
Абдуллаева Р.Ғ., Тажибаева Н.Ф. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларнинг устувор йўналишлари ва ривожланиш истiqболлари.....	311
Sayfullayev J. Why organizations struggle to implement green management practices: key barriers and practical solutions.....	316
Sirojiddinov K.I. Korxonaning raqobatbardoshligini baholash usullari.....	319
Ibraximov X.S. Mintaqalarda tadbirkorlik muhitini shakllantirishda kichik biznesni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘rni va mexanizmlari.....	324
Tajibayev K.Q. Farg‘ona vodiysida kichik biznes sub’ektlari raqobatbardoshligini oshirishning metodologik asoslari.....	328
Abdulxakimov Z.T. Barqaror rivojlanish evolyusiyasi va tarkibiy qismlari masalalari.....	332
Pazilidinov M.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlarning raqamlashtirish tajribasi.....	337
Жураева М.З., Ахмедов Р.М. Экосистема применения системного подхода в менеджменте транспортной инфраструктуры.....	341
Ахмедов Р.М. Основные требования к разработке системного подхода в менеджменте дорожного хозяйства Республики Узбекистан.....	348
Mamasiddiqova F.X. Qishloq xo‘jaligida mahallalar ixtisosligi: nazariy asoslar, regional tahlil va rivojlantirish istiqbollari.....	353
To‘rayev A.A. Mehnat bozorini texnologik transformatsiyalash sharoitida ishchi kuchi raqobatbardoshligini oshirish mexanizmlari.	358
Солиев И.И. Концептуальные основы институциональной автономии вузов в условиях модернизации системы образования Узбекистана.....	362
Xasanov S.Q. Sanoat korxonalarini rivojlantirishda modernizatsiya va klaster yondashuvining o‘rni.....	365
Murodov A. Aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirishning nazariy asoslari.....	369
Карабаев Р.З. Искусственный интеллект в цифровой экономике Узбекистана.....	374
Rasulova Sh.A. Bozor iqtisodiyotida monopoliyaning mohiyati, shakllari va uning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri.....	378
Salimov A.F., Rasulova Sh.A. Bozor muvozanati va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar.....	381
Sattarova G.X. O‘zbekiston logistika bozorida yuk tashish xavflarini sug‘urta orqali kamaytirishning iqtisodiy samaradorligi.....	385
Муродхўжаева Ф.М. Махаллий саноатни шакллантиришда кластер ёндашуви ва 2030 йилгача трансформациянинг прогноз параметрлари (Наманган вилояти мисолида).....	389
Yoqubjonov R.R. Kichik biznes mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirishda innovatsion yondashuvlar.....	396
Nasritdinov B.X. Risklarni integral baholash kichik biznesda moslashuvchan boshqaruv tizimi asbobi sifatida	400
Abdurazzoqov H.A. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining hozirgi holati va tendentsiyalari.....	406
Turgunov M.M., Soliyev I.I. Milliy innovatsion tizim samaradorligini oshirishning strategik yo‘nalishlari.....	411
Kuzimuratova D.M. O‘zbekiston Respublikasida tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish.....	414
Soyibjonov I.S. Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida rivojlantirish.....	419
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	423
Odinayev G‘.J. Nogironligi bo‘lgan aholi qatlamini strategik sohalarda band qilish loyihalari.....	427
Abduvahobov V.B. Jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashishning global standartlari va O‘zbekiston tajribasi: kompleks tahlil.....	430
Қўзиёва Н.Н. Билвосита солиқларнинг шаклланиши ва ривожланиб бориши.....	435

**FARG‘ONA VODIYSIDA KICHIK BIZNES SUB’EKT LARI RAQOBATBARDOSHLIGINI
OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI**

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА В ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЕ**

**METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS
OF SMALL BUSINESS ENTITIES IN THE FERGANA VALLEY**

Tajibayev K.Q.

Namangan, NamDU, PhD., Dots.

Annotatsiya

Maqolada Farg‘ona vodiysi iqtisodiy muhitida kichik biznes subyektlari raqobatbardoshligini oshirishning metodologik asoslari tadqiq etilgan. Muallif tizimli, institutsional va sotsiotexnik yondashuvlar sintezi orqali mintaqaviy klasterlar tarkibidagi kichik korxonalarining rivojlanish modellarini tahlil qiladi. Tadqiqotda Yu.P. Surmin va J. Klouson modellariga tayangan holda, korxona faoliyatini yetti quyi tizimdan iborat ochiq tizim sifatida baholash taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, raqobatbardoshlik, tizimli yondashuv, Farg‘ona vodiysi, klaster, ochiq tizim, institutsional muhit.

В статье исследуются методологические основы повышения конкурентоспособности субъектов малого бизнеса в экономической среде Ферганской долины. Автор анализирует модели развития малых предприятий в составе региональных кластеров через синтез системного, институционального и социотехнического подходов. В исследовании, опираясь на модели Ю.П. Сурмина и Дж. Клоусона, предлагается оценивать деятельность предприятия как открытую систему, состоящую из семи подсистем.

Ключевые слова: малый бизнес, конкурентоспособность, системный подход, Ферганская долина, кластер, открытая система, институциональная среда.

The article explores the methodological foundations for enhancing the competitiveness of small business entities within the economic environment of the Fergana Valley. Through a synthesis of systemic, institutional, and socio-technical approaches, the author analyzes development models for small enterprises operating within regional clusters. Drawing on the models of Yu.P. Surmin and J. Clawson, the study proposes evaluating enterprise activities as an open system consisting of seven subsystems.

Keywords: small business, competitiveness, systemic approach, Fergana Valley, cluster, open system, institutional environment.

Bugungi kunda Farg‘ona vodiysi iqtisodiyotida ishlab chiqarish, kadrlar boshqaruvi va marketing jarayonlarining o‘zaro bog‘liqligi murakkablashib bormoqda. Bunday sharoitda kichik biznes subyektlari raqobatbardoshligini oshirish mexanizmini ishlab chiqish ilmiy yondashuvlarning fundamental tahlilini taqozo etadi. Iqtisodiy adabiyotlarda raqobatbardoshlikni ta‘minlash bo‘yicha taqdim etilgan nazariy qarashlarning evolyutsiyasi, ushbu muammoning naqadar kompleks yondashuvni talab qilishidan dalolat beradi. R.A. Fatxutdinov tomonidan ishlab chiqilgan raqobatbardoshlikni ta‘minlashga qaratilgan oltita guruh yondashuvlari Farg‘ona vodiysi kichik biznes sektorini tadqiq etishda metodologik poydevor sifatida foydalanish mumkin. Ushbu yondashuvlarning kichik biznes subyektlari faoliyatiga translyatsiyasini tizimli, kompleks, integratsion va global yondashuvlar orqali tasniflanganda Farg‘ona vodiysining iqtisodiy integratsiyalashgan muhitida kichik biznes faqat alohida subyekti emas, balki mintaqaviy

klasterlarning (xususan, to‘qimachilik va agrosanoat) tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bu yondashuv kichik biznes subyektlarining ichki ishlab chiqarish tizimini mintaqaviy eksport zanjirlari bilan bog‘liq holda tahlil etishni talab qiladi.

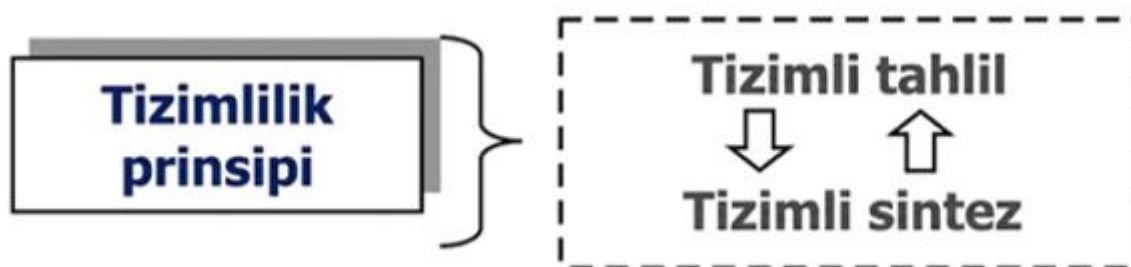
Mantiqiy, normativ, standartizatsiya va virtual yondashuvlar kichik biznesning me‘yoriy-huquqiy bazasi va faoliyatini standartlashtirish raqobatbardoshlikni oshirishning shartli omili hisoblanadi. Marketing, funksional va eksklyuziv yondashuvlar esa vodiy bozoridagi talab va taklifni tahlil qilish, mahsulotning o‘ziga xosligini ta‘minlash orqali eksklyuzivlikka erishish strategik ahamiyatga ega.

Evolutsion, reproduktiv va innovatsion yondashuvlar kichik biznesda innovatsion texnologiyalarni, ayniqsa, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, mahsulot sifatini doimiy ravishda yangilab borishni ta‘minlaydi. Xulq-atvor, direktiv va ishbilarmonlik yondashuvlari esa tadbirkorlarning ishbilarmonlik faolligi va mintaqaviy raqobat muhitidagi xulq-atvorini monitoring qilish, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim o‘rin tutadi.

Tarkibiy, jarayonlik va optimallashtirish yondashuvlari ishlab chiqarish xarajatlarini maqbullashtirish hamda biznes-jarayonlarni qayta muhandislar orqali rentabellik darajasini oshirish imkonini beradi.

Bugungi kunda Farg‘ona vodiysi iqtisodiyotida ishlab chiqarish, kadrlar boshqaruvi, moliyaviy menejment va marketingning o‘zaro bog‘liqligi murakkablashgan sharoitda, tizimli yondashuv yetakchi metodologik prinsip sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tizimlilik prinsipini kichik biznes subyektlariga qo‘llash — bu tadbirkorlik faoliyatini faqat foyda olishga qaratilgan jarayon emas, balki mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikka ta‘sir qiluvchi tirik tizim sifatida baholashni anglatadi.

Ushbu metodologiya amaliy ahamiyati shundaki, u Farg‘ona vodiysida kichik biznes subyektlari raqobatbardoshligini oshirish bo‘yicha strategiya ishlab chiqishda nafaqat mikrodarajadagi samaradorlikni, balki mintaqaviy iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini ham hisobga olish imkonini beradi.

1-rasm. Tizimli yondashishning metodologik vositalari

Tadqiqotda mintaqaviy raqobatbardoshlikni ta‘minlashning metodologik vositasi sifatida tizimlilik prinsipi va uning tarkibiy qismlari bo‘lgan tizimli tahlil hamda tizimli sintezning o‘zaro dialektik bog‘liqligidan foydalaniladi (1-rasm). Bu jarayon Farg‘ona vodiysidagi kichik biznes subyektlari uchun quyidagi mantiqiy bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Tizimli tahlil bosqichi. Ushbu bosqichda Farg‘ona vodiysi kichik biznes korxonalarining raqobatbardoshligiga ta‘sir etuvchi ichki va tashqi omillar dekompozitsiya qilinib, tizimli ravishda tadqiq etiladi. Tahlil jarayoni ikki asosiy yo‘nalishni qamrab oladi: korxonaning ichki imkoniyatlari tahlili hamda mintaqaviy iqtisodiy muhitning ekzogen omillari tahlili.

2. Tizimli sintez bosqichi. Tahlil natijasida olingan xulosalar asosida kichik biznes korxonasining yaxlit raqobatbardoshlik modeli shakllantiriladi. Bu bosqichda alohida omillar birlashtirilib, mintaqaviy ustunliklarni korxonaning eksport salohiyatiga aylantirish mexanizmlari ishlab chiqiladi.

Tizimli yondashuv asosida tahlil va sintezning doimiy almashinuvi kichik biznes subyektlariga nafaqat joriy bozor konyunkturasiga moslashish, balki mintaqaviy iqtisodiy resurslarni optimallashtirish orqali uzoq muddatli raqobat ustunligiga ega bo‘lish imkonini beradi. Ushbu metodologik yondashuv Farg‘ona vodiysi iqtisodiyotining klasterlashuv jarayonlari va kichik biznesning eksport faoliyatini modellashtirishda asosiy tayanch nuqtasi bo‘lib xizmat qiladi.

Yu.P. Surmin tomonidan taklif etilgan tizimlilik tuzilmasini Farg‘ona vodiysi kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish kontekstida ko‘rib chiqish, tadqiqotning ilmiy chuqurligini ta‘minlaydi. Ushbu aspekt Farg‘ona vodiysida kichik biznes rivojlanishining fundamental qonuniyatlarini ifodalaydi. U mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta‘sir etuvchi omillar va kichik korxonalarning ichki imkoniyatlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni nazariy jihatdan asoslaydi.

Mazkur nazariya doirasida quyidagi muhim yo‘nalishlar shakllanadi:

1. Ilmiy konsepsiya ya‘ni mintaqaning yuqori demografik salohiyatini iqtisodiy o‘rish drayveriga aylantirish mexanizmlarini belgilaydi.

2. Tizimli yondashuv ya‘ni mintaqaviy iqtisodiy tizimning tarkibiy qismlari (ishlab chiqarish, xomashyo bazasi, mehnat bozori) o‘rtasidagi aloqalarni muvofiqlashtiradi.

3. Dinamik rivojlanish ya‘ni kichik biznesni tarqoq korxonalar majmui sifatida emas, balki yaxlit mintaqaviy iqtisodiyotning dinamik rivojlanuvchi elementi sifatida talqin etadi.

Tadqiqot metodologiyasini shakllantirishda tizimli nazariya, tizimli yondashuv va tizimli metodning o‘zaro funksional bog‘liqligi muhim ahamiyat kasb etadi:

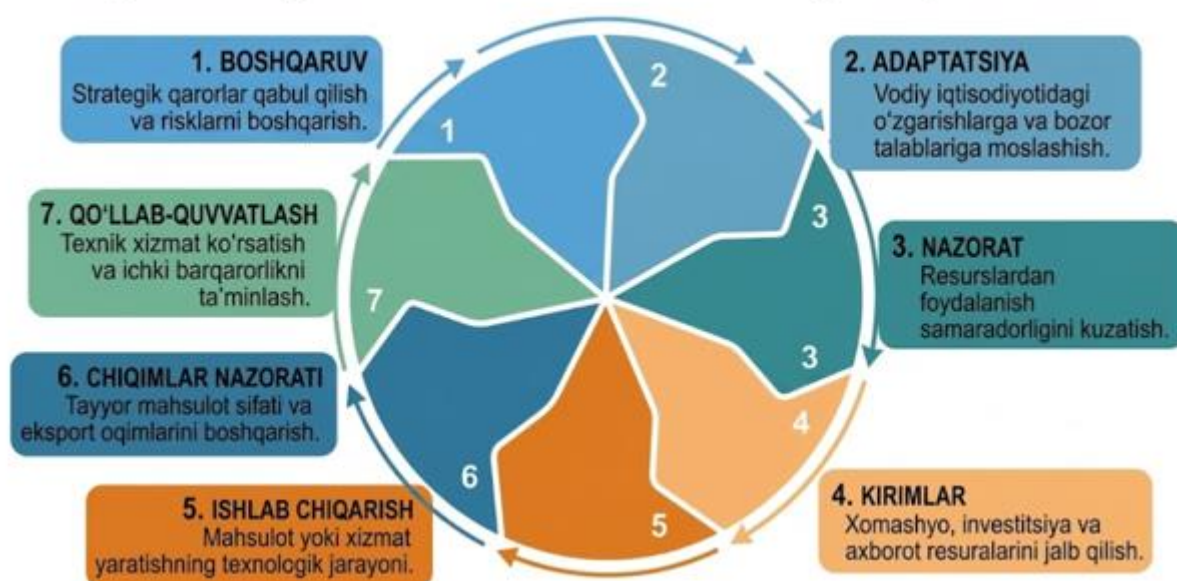
Shunday qilib, tizimli yondashuv bilish prinsipi sifatida nafaqat mintaqaviy iqtisodiyotning yaxlit tasvirini yaratishga, balki murakkab bozor sharoitida kichik biznes subyektlarining to‘g‘ri strategik yo‘nalish olishiga xizmat qiladi.

“...Kichik biznes korxonalarining raqobatbardoshligini baholashda Yu.P. Surmin tomonidan taklif etilgan tizimli tahlil metodologiyasiga tayanish maqsadga muvofiq (2-rasm). Ushbu yondashuv tizimni nafaqat ichki elementlar yig‘indisi, balki tashqi muhit bilan doimiy aloqada bo‘lgan dinamik obyekt sifatida o‘rganish imkonini beradi [1]”.

Tizimli yondashuvning vujudga kelishi an‘anaviy ravishda L. fon Bertalanfi[3] nomi bilan bog‘lansa-da, uning kichik biznes raqobatbardoshligini tadqiq etishdagi ahamiyati E. Trist[5] va F. Emeri[4] tomonidan ilgari surilgan ochiq sotsiotexnik tizimlar nazariyasida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, Farg‘ona vodiysidagi kichik korxona texnika va ijtimoiy quyi tizimlardan iborat bo‘lib, u yuqori darajadagi entropiya bilan tavsiflanuvchi tashqi muhitda faoliyat yuritadi.

Mintaqaviy sharoitda tizimning yashovchanligi uning alohida elementlari va quyi tizimlarining yangilanish tezligi bilan belgilanadi. Jeyms Klousonning tizimli modeliga [2] asoslanib, Farg‘ona vodiysi kichik biznes subyektlarining ochiq tizim sifatidagi yettita asosiy quyi tizimini quyidagicha talqin qilamiz:

Farg‘ona vodiysi kichik biznes sub’ektlarining ochiq tizim modeli

3-rasm. Farg‘ona vodiysi kichik biznes subyektlarining ochiq tizim modeli.

Farg‘ona vodiysining o‘ziga xos iqtisodiy-geografik xususiyatlarini inobatga olgan holda, kichik biznes subyektlarining ochiq tizim modelini quyidagicha mintaqaviy tahlil qilish mumkin:

1. Kirimlar. Farg‘ona vodiysi uchun tizimning "Kirim" qismida mahalliy xomashyo va zich demografik salohiyat asosiy o‘rin tutadi. Ochiq tizim sifatida korxona mintaqadagi mavjud arzon ishchi kuchi va tabiiy resurslarni ishlab chiqarish zanjiriga samarali jalb qilishi strategik ustunlikni ta‘minlaydi.

2. Adaptatsiya. Vodiy iqtisodiyoti qo‘shni davlatlar Qirg‘iziston va Tojikiston bilan yaqin iqtisodiy aloqada bo‘lgani sababli, adaptatsiya quyi tizimi korxonaning transchegaraviy savdo dinamikasiga moslashishini ta‘minlaydi. Bu yerda tizim tashqi muhitdagi siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarga javoban o‘z ichki tuzilmasini o‘zgartirib boradi.

3. Ishlab chiqarish. Mintaqaviy iqtisodiyotda kichik biznes korxonalari alohida emas, balki vertikal integratsiyalashgan tizimlarning bir qismi sifatida harakat qiladi. Tizimli yondashuv kichik korxonani mahsulot yaratishning yaxlit mintaqaviy texnologik zanjiridagi muhim zveno sifatida namoyon etadi.

4. Boshqaruv va risk-menejment. Mintaqaviy boshqaruv tizimi vodiya xos bo‘lgan cheklangan yer va suv resurslari, shuningdek, energiya ta‘minotidagi tebranishlarni hisobga olgan holda strategik qarorlar qabul qiladi. Risklarni boshqarish bu yerda nafaqat moliyaviy, balki ekologik va infratuzilmaviy omillarni ham qamrab oladi.

5. Nazorat. Resurslar cheklangan sharoitda nazorat quyi tizimi korxonaning energiya va suv tejovchi texnologiyalarni qo‘llashi, ishlab chiqarish chiqindilarini minimallashtirishini kuzatib boradi. Bu mintaqaviy iqtisodiyotning barqarorligini ta‘minlovchi ichki mexanizmdir.

6. Chiqimlar nazorati va eksport drayveri. Vodiyning eksportga yo‘naltirilgan iqtisodiy modelida chiqimlar nazorati tayyor mahsulotning xalqaro standartlarga (ISO, Global GAP) mosligini ta‘minlaydi. Bu tizim mahalliy mahsulotlarning tashqi bozordagi raqobatbardoshligini kafolatlaydi.

7. Qo‘llab-quvvatlash. Mintaqaviy iqtisodiyotda ichki barqarorlik xodimlarning ijtimoiy himoyasi va texnik xizmat ko‘rsatish sifatiga bog‘liq. Bu tizim korxona ichidagi entropiyani kamaytirib, uning mintaqaviy iqtisodiy tizimdagi yashovchanligini uzaytiradi.

Farg‘ona vodiysi kichik biznes subyektlarini ochiq tizim sifatida tahlil qilish, ularning faqat ichki imkoniyatlariga emas, balki mintaqaviy iqtisodiy muhit, klasterlashuv jarayonlari va tashqi bozor omillari bilan uzviy bog‘liqligiga e‘tibor qaratishni taqozo etadi. Bunday tizimli yondashuv mintaqaviy iqtisodiy boshqaruvning samarali modellarini yaratish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, S. Adame va B. Adams [7] tomonidan taklif etilgan muqobil model tizimli yondashuvning institutsional yondashuv bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu modeldagi kommunikatsiyalar, yetakchilik, me‘yorlar va mas‘uliyat kabi elementlar Farg‘ona vodiysidagi tadbirkorlik madaniyati va institutsional muhitni hisobga olgan holda raqobatbardoshlikni baholashda muhim mezonlar bo‘lib xizmat qiladi.

Tizimli va institutsional yondashuvlarning sintezi kichik biznes subyektlarini nafaqat texnologik majmua, balki ijtimoiy normalar va bozor institutlari ta‘sirida rivojlanuvchi jonli tizim sifatida tadqiq etish imkonini beradi. Bu esa Farg‘ona vodiysi kabi zich va dinamik mintaqalarda raqobatbardoshlikni oshirishning kompleks strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo‘ladi.

Tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatadiki, mavjud nazariy konsepsiyalar iqtisodiy raqobatbardoshlik to‘g‘risida haligacha yaxlit tizimli tasavvur bermaydi. Bu esa Farg‘ona vodiysi kabi murakkab iqtisodiy tuzilmaga ega mintaqalarda kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini ta‘minlash jarayoniga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Bizning fikrimizcha, iqtisodiy raqobatbardoshlik nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy tizimning bir xususiyati yoki quyi tizimi, balki qo‘yilgan maqsadlarga erishish yo‘lida raqobat kurashini samarali olib borish imkonini beruvchi xossalar tizimidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 2003. — 368 с.
2. Clawson J. G. Level Three Leadership: Getting Below the Surface. — Pearson Education, 2012.

3. Bertalanffy L. von. General System Theory: Foundations, Development, Applications. — New York: George Braziller, 1968.
4. Emery F. E., Trist E. L. The Causal Texture of Organizational Environments // Human Relations. — 1965. — Vol. 18, No. 1. — P. 21–32.
5. Trist E. L. The Evolution of Socio-technical Systems. — Ontario Quality of Working Life Centre, 1981.
6. Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность. — М.: Экономика, 2005.
7. Adame C., Adams B. Systems Thinking and Institutional Theory: Bridging the Gap in Organizational Analysis // Journal of Management Systems. — 1999. — Vol. 11, No. 3. — P. 45–58.

UDK: 338.12

**BARQAROR RIVOJLANISH EVOLYUSIYASI VA TARKIBIY QISMLARI
MASALALARI**

ВОПРОСЫ ЭВОЛЮЦИИ И СОСТАВНЫХ ЧАСТЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

**ISSUES OF THE EVOLUTION AND COMPONENTS OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT**

Abdulkakimov Z.T.

Namangan davlat universiteti v.b.professori i.f.d (DSc)

Annotatsiya

Maqolada barqaror rivojlanish atamasiga ta’riflar, iqlim o’zgarishlari keskinlashuvi ta’sirida globallashuv darajasiga salbiy ta’sirning oshishi, inson-tabiati o’rtasidagi munosabatlarni tartibga solish va iqlim tizimining muvozanatdan chiqishi, barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish masalalari yoritilgan va barqaror rivojlanishga erishish imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so’zlar: barqaror rivojlanish, pandemiya, geosiyosiy keskinlar, ijtimoiy-iqtisodiy oqibat, konsepsiya, global xavf-xatar, iqlim o’zgarishlari, inson va tabiat ziddiyatlari, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy komponentlar.

В статье освещаются определения термина "устойчивое развитие," усиление негативного влияния на уровень глобализации под влиянием обострения климатических изменений, вопросы регулирования взаимоотношений между человеком и природой и выхода из равновесия климатической системы, разработка стратегий устойчивого развития, а также раскрываются возможности достижения устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, пандемия, геополитическая напряженность, социально-экономические последствия, концепция, глобальные угрозы, изменение климата, конфликты человека и природы, экологические, экономические и социальные компоненты.

This article highlights definitions of the term sustainable development, the increasing negative impact on the level of globalization under the influence of intensifying climate change, the regulation of human-nature relations and the destabilization of the climate system, the development of sustainable development strategies, and explores opportunities for achieving sustainable development.

Keywords: sustainable development, pandemic, geopolitical tensions, socio-economic consequences, concept, global threat, climate change, human-nature conflicts, environmental, economic, and social components.